

(2) Az adott szöveggörnyezetben ez többnyire az iskolát felügyelő iskolaszékre vagy helyi oktatásügyi hatóságra utal.

Irodalom

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról (az 1999. évi LXVIII. törvénnyel egységes szerkezetbe foglalt szöveg).

1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról.

1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogáról és esélyegyenlőségük biztosításáról

Doyle, C. – Dobson, K. (2002): *Accessible Curricula: Good Practice for All*. UWIC Press, Cardiff. HMSO (1995): *The Disability Discrimination Act 1995*.

HMSO (2001): *Special Educational Needs and Disability Act 2001*.

Szaunder Erik

Szótár és oktatás

Napjaink tudományos-technikai fejlődésének rendkívüli gyorsasága, valamint a politikai-gazdasági élet átalakulása a mindennapi nyelv és a tudományterületek nyelvezetének változásában is megmutatkozik. A nyelvfejlődést tükrözi a segédanyagok, például a szótárak szaporodása. A lexikográfiában különleges lehetőséget jelent az informatikai alkalmazás nagyfokú elterjedése, amely teljesen új interdiszciplináris környezetbe helyezi mind a szótárak előállítását, mind használatukat.

Modern társadalmunkban széleskörű fogyasztói réteg alakult ki, amely a hagyományos értelemben vett áruk és szolgáltatások mellett információt, kutatási eredményeket, tudást, vagyis az ezeket hordozó könyveket és informatikai programokat egyaránt nagy mennyiségben igényli. Megnőtt az információhordozók jelentősége, köztük az egyik legjelentősebb a szótárak, illetve – legújabb változatukban – az elektronikus szótárak megjelenése. Ez egyrészt teljesen új lehetőséget nyit a szótárhasználatot illetően, beleértve a szavak, kifejezések gyors lekérdezésének lehetőségét, több szótár együttes használatát, a kiejtés tökéletes bemutatását lehetővé tevő hangos-szótárakat stb., másrészt a szótár-összeállítás módszerét is forradalmasítja.

Széles körben felismert és elfogadott nézet, hogy az idegennyelv-tudás és az informatika nélkülözhetetlen a 21. század embere számára. A nyelvismeret megszerzése és szintentartása, az új módszerek és alkalmazások elsajátítása élethosszig tartó tanulást jelent, a túlnyomórészt lexikális ismeretek tanulását tehát fel kellene váltania az ismeretek alkalmazására való felké-

szítésnek. Ennek nélkülözhetetlen előfeltétele a különböző felhasználási célokhoz illeszkedő szótárak megléte. A szótár használók köre jelentősen kibővült. A szakmák nagy sebességgel szélesedő fogalomvilágában a szakember is szótárak (például értelmező szótárak, lexikonok) segítségével tudja pontosítani ismereteit, és a kereskedő sem nélkülözheti őket a levelek, megrendelések vagy árajánlatok írásakor. A számítógépen, az interneten pedig gombnyomásra nyílnak ki a felhasználó előtt a szótárak. A szótárkészítés és felhasználás dimenziói kitágultak, s ez a folyamat folytatódik.

A szakmai és nyelvi ismeretek legtöbbször szoros összefüggésben vannak. Mind a közoktatásban, mind a felsőoktatásban szükséges volna a szótártan, a lexikográfia oktatása, a diákok, hallgatók gyors információszerzésre való felkészítése. A bölcsészskarról kikerült hallgatók egy része tanárként, jelentékeny hányaduk azonban fordítóként, tolmácsként helyezkedik el különböző vállalatoknál, és nem az egyetemi tanulmányoknak megfelelő irodalmi és filológiai, hanem műszaki, jogi, közgazdasági szövegek fordításával foglalko-

zik, speciális információk megszerzésére van szüksége.

Az egyetemi képzés csak helyvel-közzel követi a felmerült igényeket, nehezen tud lépést tartani a változásokkal. A lexikográfának mint önálló tantárgynak a megjelenését a felsőfokú oktatásban az interdiszciplináris szellem fokozott jelenlétének tartom, és azt gondolom, hogy a hallgatók világra való nyitottságát fokozza. A lexikográfia nemzetközi életéhez való csatlakozása kiemelkedő példája a Pécsi Tudományegyetemen, *Szépe György* professzor menedzselésével elindult lexikográfia-oktatási program. A pécsi Nyelvtudományi Tanszék elsőként teremtette meg egy lexikográfiai szeminárium és egy lexikográfia-történeti előadássorozat megtartásának lehetőségét.

Az 1990-es évektől lejátszódó nagymérvű változások a szótárszerkesztés területén szükségessé teszik, hogy elemezzük a számítógépes nyelvészet szerepét, az interdiszciplináris teamek szótárszerkesztésben mutatóköző hasznosságát, hasznosítsuk a nyelvstatisztikai kutatásokat. Az informatika alkalmazása, a különböző szövegfeldolgozó programok, a terminológiai adatbázisok, a konceptuális szótárak jelentős szerepet kaphatnak a szaknyelvi szövegek lexikográfiai feldolgozása során.

Magyarországon az 1990-es évekre a közkézen forgó kétnyelvű szótárak szövege szűkségszerűen elavult. A piaci igény következtében kisebb szótárak készültek el és kerültek forgalomba, melyeknek nagy része terminológiai szótár, ezért elengedhetetlen a nemzetközi terminológiai kutatások eredményeinek folyamatos megismertetése.

A lexikográfának a társadalmi fontosságához illő szintre emelése csak úgy oldható meg, ha az oktatás folyamatába mind szélesebb körben iktatjuk be. Az oktatás technikai-technológiai modernizálása, a csúcstechnológia hasznosságának felismerése, a kvantitatív nyelvészet (illetve a nyelvstatisztika) eredményeinek a lexikográfia oktatásába való bevitel, a számítógépes nyelvészeti kutatások kapcsolódó eredményei, a szaknyelvek kérdéskörének

erősödése mind azt a feltevést erősíti, hogy a tárgyat oktatni csak interdiszciplináris szemléletben és felállásban lehet.

Az idegennyelv-oktatásban és az anyanyelvi nevelésben (de a lexikonok használata során is) a szótárhasználatot készségként szokás kezelni – az oktatás minden szintjén: az általános iskolákban, a középiskolákban, a főiskolákon és az egyetemeken is. Ezeknek a készségeknek a kialakítása az oktatás általános feladata. Az egyre növekvő ismeretanyagot nehéz a tanórák szűk keretébe beleprelni, ezért megoldásként felmerül, hogy az ismeretek nem kódolható részét, amely leckeeként nem adható fel, a tanulók önálló aktivitásra épülő folyamatos alkalmazások során sajátítsák el. Ebbe a kategóriába tartozik a lexikográfia alapjainak megismertetése, ezen belül a szótárhasználat tanítása is. Nyilvánvaló, hogy mindezt első lépésben a nyelvtanórákon kellene elvégezni. A szótár-alkalmazás széles skáláján való eligazodásban viszont a felhasználási útmutatásokon keresztül szinte minden oktatott diszciplína részt vehet. Az egynyelvű szótárak közül a lexikonokban megtalálható a mindenki számára szükséges adatok definíciója, rövid, pontos leírása. A szaklexikonok (sokszor szakszótár név alatt egy-egy szakterület ismeretanyagát tömörítik magukba. Az idegen szavak szótára hasonló módon mindenki számára szükséges adathalmazot tartalmaz, ugyanúgy, mint az értelmező szótárak, a szinonimaszótárak stb.) amelyek segítségével mindenki pontosíthatja az általa használt szókincs tartalmát. Ezekben a szótárhasználati területeken a hallgatók eligazítása valamennyi szaktanár feladata. Ugyancsak rá kell mutatni a kétnyelvű szótárak különböző típusai közti különbségekre. A kétnyelvű szótárak és a szakmák fordítási igényéhez készült két- és többnyelvű szakszótárak elsődleges célja a két nyelv közötti jelentésmegfeleltetés megadása. A kétnyelvű általános szótárak tartalmazznak sok egyéb információt is a jelentésmegfeleltetés mellett: grammatikai, stilisztikai információkat, szinonimákat, etimológiai információkat, példákat. A szakszótárak cél-

juknak megfelelően elsődlegesen a jelenésre összpontosítanak, ezen kívül kevés grammatikai és egyéb információt tartalmaznak. Ezeknek az írásműveknek az oktatási programok részét kellene képezniük.

Napjainkban az egynyelvű, kétnyelvű, többnyelvű szótárak használatát, a nyomtatott, illetve elektronikus formában megjelenő szótárak kezelése közti különbségeket a diákok, a nyelvtanulók saját személyes tapasztalataikon keresztül tanulják meg. Könnyen előfordulhat, hogy újfajta szótárakat tanulmányaik során nem ismernek meg, holott nagy segítséget jelenthetne számukra ezek használata. A szótárhasználat sokoldalú képességének kialakítása tehát ugyanolyan jelentőségű, mint az informatika területén való jártasság. Nemcsak a diákok hasznosíthatják a szótárakból szerezhető ismereteket tanulmányaik során, de a felnőttek számára is alapvető a szótárhasználat az ismeretek felfrissítésében, kiegészítésében. A tanulás során megszerzett ismereteink gyorsan elavulnak. A közoktatásnak az új ismeretek és az információ gyors megszerzésének képességére, a tanultak alkalmazására kell felkészítenie a diákokat, ehhez pedig kiváló lehetőséget nyújtanak a szótárak.

A nyelvi infrastruktúra hatékony fejlesztését egyre több tényező sürgeti (a globalizáció erősödése, a tudományosteknikai fejlődés, a várható EU-tagságból adódó új feladatok stb.). A minőségben és mennyiségben növekvő igényeket nagy tehetetlenséggel követi a modern oktatási segédletek és eszközök alkalmazása. Ennek a hiánynak (lemaradásnak) egyik szembetűnő tünete, hogy az elektronikus szótárak alkalmazása kimarad az oktatásból, annak ellenére, hogy e csúcstechnológiához tartozó segédleteknek sok előnyük van a hagyományos nyomtatott szótárakkal szemben (gyorsabb szókeresés, sokkal nagyobb szakszerűség, kép, hang és szöveges megjelenítés lehetősége stb.) és áruk sem jelentősen magasabb. A tanár-továbbképzés keretében a gyakorló pedagógusoknak a technikába való bevezetése gyökeresen megváltoztathatja az iskolák és rajtuk keresztül a közoktatásban tanuló

hallgatók orientációját a nagy hatékonyságú információtechnikai alkalmazás felé. A diákok sokszor gyorsabban és jobban képesek működtetni a számítógépet és kihasználni a számítógép adta lehetőségeket, mint tanáraik. A pedagógusokat fel kell készíteni a számítógépek és a legkülönbözőbb programok alkalmazására. A Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete, mint programalapító, „Számítógépes lexikográfia – az elektronikus szótárhasználat elméleti és gyakorlati alapjai” címmel tanár-továbbképzési program alapítására kapott engedélyt – az indítási engedély pedig folyamatban van.

A továbbképzés célja, hogy a közoktatásban a számítógépeket rendszeresítsék a – társadalom számára rendkívül fontos – nyelvoktatás és szótárhasználat területén is. A képzési program biztosítja mind az informatikai, mind a lexikográfiai alapokat, valamint az elektronikus szótárak különféle fajtáinak kezeléséhez szükséges információkat. A tanfolyam gyorsítani szeretné a nyelvi képzés felzárkózását a számítógépek alkalmazásában, és nagy hatásfokú módszert kíván adni a fordítás meggyorsításához, szakszerűségének növeléséhez. Az oktatás innovációs folyamatainak és a tanárok mobilitásának erősítése közvetett cél.

A továbbképzés során el kell sajátítani a számítógép-működés alapvető elméleti ismereteit, a szövegszerkesztő program működtetésének és szótárkezelő programok installálásának és működtetésének gyakorlati ismereteit, a lexikográfia elméleti és gyakorlati alapismereteit, a különböző szótártípusok felépítését, felhasználásának legcélszerűbb lehetőségeit, az elektronikus szótárak használatának módját. A képzési program biztosítja, hogy a résztvevők megbízható ismereteket szerezzenek a számítógépek használatában, a különböző szótárak használatában, az elektronikus szótárkezelő programok működtetésében, önállóan és célszerűen tudjanak használni bármilyen elektronikus és Interneten megtalálható szótárt.

A három modulból az első és harmadik modul foglalkozásai számítógépes terem-

ben történnek, ahol az oktató külön-külön kapcsolatot tud létesíteni minden egyes hallgatónal a munka bármely fázisában, ezért folyamatosan ellenőrzi az egyedek teljesítményét, a tananyag elsajátításában való előrehaladást. A résztémák lezárása személyre szabott feladatok megoldásával, illetve ezek külön-külön értékelésével történik. Az anyag feldolgozása részben az előadók rövid előadásainak, részben pedig szótárak, illetve szótárból kiemelt részek csoportos feldolgozásával történik. Az első modul a szövegszerkesztő program kezelésére vonatkozó feladatok megoldásával és értékelésével zárul. A második modul tantermi előadás és szemináriumi feldolgozás kombinációja, amelynek során bemutatják a szótárakra vonatkozó ismereteket, az előadó által kiemelt és kivetített, illetve a hallgatónak kimásolt formában átadott szótárrészletek révén. A modul záró értékelése elméleti és gyakorlati kérdéseket tartalmazó tesztlappal történik. A harmas modul – egyben a tanfolyam – értékelő zárásakor egy megadott elektronikus szótárban kijelölt feladatot önállóan old meg külön-külön minden résztvevő. Az első két modul látszólag független egymástól, de mivel a tanfolyam lényegét megvalósító harmadik modul mindkettőre nagymértékben épít, a feldolgozás során mind a két bevezető modulban kiemelendők az egymással kapcsolatban lévő anyagrészek. A harmas modul kapcsolja össze az alapozó modulokban elsajátított ismereteket. A számítógépterem hálózatán a kezelőprogram megismerése után, a programba bevont szótárak segítségével önálló feladatokat hajtanak végre a résztvevők, és elsajátítják az elektronikus szótárak használatához szükséges ismereteket. A tananyag tartalmazza azokat az információkat is, amelyekkel a végzett tanárok a környezetükben adott lehetőségek között oktathatnak, illetve a keresőprogramokat adaptálni tudják, ezáltal környezetüket a csúcstechnológia egy nagyon fontos részterületének közvetlen felhasználásához segíthetik.

A képzés lebonyolításához olyan oktató kollektívára van szükség, amelyben magas szinten képzett, informatikai és lexikográfiai ismeretekkel, vezető tudományos vagy szakvezetői minősítéssel és az érintett modul oktatásában több éves gyakorlattal rendelkező oktatók dolgoznak. A továbbképzésben részt vevő többi oktatónak az egyes modulokhoz illeszkedő speciális szakismeretekkel és oktatási gyakorlattal kell rendelkeznie. Az új képzési tematikának tekinthető III. modulban közreműködő oktatók (megfelelő előképzettség birtokában) külön tréningek keretében készíthetők fel a feladat ellátására. A speciálisan a képzésben részt vevő oktatók mellett szükség van a számítástechnikai feltételek biztosítására legalább egy rendszergazdára és egy műszaki feladatokat ellátó technikusra.

A képzés teljes időtartama alatt rendelkezésre kell állnia a számítógépteremnek (nyelvlaboratórium), amelyben hálózatba kapcsolt gépek biztosítják a képzés lebonyolítását. Ugyancsak rendelkezésre kell állniuk az előbb felsorolt szoftvereknek, továbbá nyomtatott és elektronikus formában előállított szótáraknak. Elérhetővé kell tenni a kötelező irodalmat, továbbá a képzés során felhasznált – a tanfolyam céljára készített – jegyzeteket.

A lexikográfia eredményeinek és módszereinek oktatásba való bevitele a lexikográfia súlyának világméretű növekedése miatt is szükségessé válik. Az információ a gazdaságban mint áru jelenik meg, ezért az információhoz való hozzájutás sebessége és módja kulcskérdéssé vált világunkban.

Irodalom

A lexikográfia alkalmazott nyelvészeti vonatkozásai, különös tekintettel a magyar-olasz területre. Doktori értekezés. (2001) Pécs.

Fóris Ágota (2002): Modern lexikográfiai módszerek oktatása. *Modern Nyelvoktatás*, 2–3. 61–73.

Fóris Ágota (2002, szerk.): *Magyar-olasz műszaki-tudományos szótár*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs.

Fóris Ágota